

AGRESSIV XULQ-ATVORLI O'QUVCHILAR PSIXOLOGIYASI.

Sodikova Nasiba Naimovna

Toshkent viloyati chirchiq shahar 25- maktab psixologi

Annotatsiya: *Inson dunyoga kelar ekan, ma'lum muhit ta'sirida, ijtimoiy-sotsial sharoit negizida shaxs degan maqomga ega bo'ladi. Shaxs o'zaro tashqi muhit bilan aloqador bo'lganligi sababli, ijtimoiylashuv amaliyotini boshidan kechiradi. Shu bilan birgalikda ushbu ijtimoiylashuv jarayonida shaxs psixikasidagi tojovvuskorlik vujudga kelishi holatlari kuzatiladi. Agressiya boshqa tirik jonzotga u buni istamagan vaziyatda haqorat yoki ziyon yetkazishni maqsad qilib qo'ygan xulq-atvorning har qanday shakli. Agressiya termini ko'p hollarda g 'azab kabi negativ (salbiy) his-tuyg'ular bilan, haqorat qilish va ziyon yetkazish kabi motivlar bilan, hatto negativ ko'rsatmalar sirasiga kiruvchi irqiy va etnik xurofot bilan assotsiatsiyalanadi. Bu omillar natijasi zarar yetkazish bo'lgan xulq-atvorda albatta muhim rol o'ynashiga qaramay, ular bunday harakatlar uchun asos bo'la olmaydi. G'azab boshqalarga tajovuz qilish uchun aslo zaruriy shart bo'lib hisoblanmaydi, boshqacha qilib aytganda, ayrim holatlarda agressiya o'ta sovuqqonlik holatida yuzaga kelishi mumkin bolgani kabi, o'ta kuchli hayajon holatida ham paydo bo'lishi mumkin. Shuningdek, agressorlarning ular tajovuz qilayotgan shaxslardan nafratlanishlari yoki ularni yoqtirishlari umuman shart emas. Ko'pchilik odamlar o'zlari yoqtirgan insonlarga zulm o'tkazadilar. Maqolada Agressiya va tajovvuskor o'quvchilar haqida so'z yuritiladi*

Kalit so'zlar: *O'smirlik, tajovuz, tajovuzkor, zarar, g'azab, xulq-atvor, bosqinchi, zulm, haqorat, hujum, stress, mojaro, harakatlar. Men-konsepsiyasi, depressiya, addiktiv xulq-atvor, temperament, xarakter.*

KIRISH

Shaxsning ijtimoiylashuv holatida uning psixikasida yuz beradigan o'zgarishlar shaxsdagi xissiy-emotsional va o'zini-o'zi qaror toptirishga bo'lgan ehtiyojlar yuzaga kelishiga asos bo'ladi. Mana shu jarayonlar negizida shaxs o'zini optimallashtirish darajasiga erishadi.

Shaxsning individual fenomen sifatida rivojlanishida uning ontogenezda shakllanishi bir qator muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, shaxs individ sifatida dunyoga kelar ekan, nisbatan cheklangan xulq-atvor va chaqaloq faoliyatini muqarrar reflektor shakllar boshqarganligi sababli ruhiyatida sodir bo'layotgan hissiy-emotsional holatlarni yaqinlariga emotsiyalari orqali bildiradi va (yig'lash, kulish,) ma'lum ma'noda o'z ehtiyojlarini qondirishni boshidan kechiradi.

Afsuski, ayrim oilalarda o'z otasi yoki onasining mehr-oqibatidan bebahra o'sayotgan bolalar ham yo'q emas. Ba'zi oilalarda esa ota-ona va farzand o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning ijobiy psixologik iqlimda emasligi achinarli holdir, albatta.

Aksariyat ota-onalar o'z farzandlarini tarbiyaga chaqirishda g'amxo'rlik, mehribonlik, sabr-toqat, mehr kabi xislatlar bilan yondashish o'rniga, kuch bilan, ayniqsa jismoniy jazo usuli bilan ta'sir o'tkazadilar. O'z navbatida bu kabi xatti-harakatlar bolalarda agressiv xulq-atvorning shakllanishiga zamin bo'ladi. Shu nuqtai nazardan shaxsning o'zini-o'zi anglash sohasi bo'lgan – “Men” konsepsiyasining yuzaga kelishi asosan ilk bolalik davridan keyin maktabgacha yoshdagi pallasida ya'ni bola shaxsiyatining shakllanishi endigina rivojlanayotgan davrga to'g'ri keladi. Bu yosh davri 3 yoshlilar inqiroz davri hisoblanib, asosan bolada ma'lum darajadagi mustaqillikka ehtiyojning paydo bo'lishi sababli uning xatti-harakatlarida “Menlik”, “Meniki”, “Meniki emas” kabi jihatlar namoyon bo'la boshlaydi.

Bola xulqida muayyan sharoitning ta'siri bilan paydo bo'lgan o'jarlik va nojo'ya qiliqlar mavjudligi, uning psixikasida o'zgarish ro'y berganini, endi unga uning hozirgi o'sish darajasini hisobga olib, munosabatni amalga oshirish zarurligini bildiradi. Bolaning psixikasida vujudga keladigan inqirozlarning sabablari:

- 1) Kattalar bolaning jismoniy va aqliy imkoniyatini;
- 2) xohish va istagini mustaqil holda turmushda qaror toptirishga intilishini;
- 3) ayrim ko'zga tashlangan qiyinchiliklarni bartaraf qilishga urinishini;
- 4) o'z holicha ish tutishini cheklashlaridir.

Maktabgacha yoshdagi bolalik davrida bola psixikasida ijtimoiy xususiyatlarni idrok qilishning ilk shakllari ko'rina boshlaganligi hamda atrofda gilar bilan munosabat o'rnatishning oddiy ko'rinishlari rivojlanish tufayli boladagi yuqorida ta'kidlab o'tilgan inqiroz davrida “Men” hususiyatlarini tarkib topishi birmuncha murakkab kechadi. Bolaning psixikasida ota-ona tomonidan ko'rsatilgan cheklashlar natijasida boladagi erkin, mustaqil harakatlanish va ilk ijodiy qobiliyatlarini namoyish etishi “berkitib” qo'yiladi. Bu bolaning inqirozdagi “Men”ni rivojlanishini birmuncha ortga surishga sabab bo'ladigan asosiy omillardan biridir.

Bugungi kunda agressiv xarakterli bolalar maktab o'quvchilari orasida soni ortib borayotganligi psixologiyadagi dolzarb muammolar qatoridan joy egallashiga sabab bo'ldi. Maktab bolalarida agressiv xatti-harakatlarning vujudga kelishi murakkab va ko'pqirrali jarayon bo'lib, unga ko'pgina omillar o'z ta'sirini o'tkazadi. Agressiv xatti-harakatlar oilada, tengdoshlar guruhida, oilaviy axborot vositasi ta'sirida shakllanishi aniqlangan.

Maktab bolalarida agressiv xatti-harakat namunalarini quyidagi uch asosiy manbaga asoslanib to'playdi:

1. Nosog'lom oila muhiti. Ba'zi oilalarda ota-ona bilan farzand o'rtasidagi munosabatning ijobiy psixologik iqlimda emasligi, farzandlar o'rtasidagi kelishmovchiliklar, oiladagi mojarolar, nizolar, oilaviy hamohanglikning mavjud emasligi bolalarda agressiv xulq-atvorning shakllanishiga olib keladi. Bolalardagi agressivlikning namoyon bo'lishi oilaviy muhitning ta'sir darajasiga bog'liq hisoblanadi.

2. Tengdoshlar guruhi. Bolalar oiladan tashqarida o'z tengqurlari, sinfdoshlari bilan bo'lgan munosabatda ham agressiv xatti-harakatlarni o'zlariga singdiradilar. Ko'pgina hollarda bolalar tengdosh do'stlarining xatti-harakatlarini kuzatgan tarzda o'zlarini agressiv tutishga urinadilar. Haddan tashqari agressiv bolalar esa o'z tengdoshlari orasidan siqib chiqariladi. Bunday bolalar o'zini xo'rlangandek his qilib, o'zi kabi agressiv bolalar guruhidan joy topadilar. Bu esa muammo ustiga muammo tug'dirmasdan qolmaydi.

3. Ommaviy axborot vositalari — bugungi kunda bolalarning agressivligini kuchaytirishga ta'sir etayotgan eng kuchli quroldir, degan fikr keyingi paytlarda ko'pchilik tomonidan e'tirof etilmoqda. Shu o'rinda oynai jahon orqali namoyish etilayotgan turli jangari filmlar, ko'rsatuvlar ham bolalarda agressiv xususiyatlarning tarkib topishiga ta'sir qilayotganligi mutaxassislar tomonidan qayd etilmoqda. Bu borada internetning ta'siri ham o'ziga xosligi inkor etib bo'lmas haqiqatdir.

Xulosa:

Maktab bolalari internet orqali o'zining yosh va psixologik xususiyatlariga mos kelmaydigan ma'lumotlar bilan tanishmoqda, jangarilikni, agressiyani targ'ib etuvchi, shakllantiruvchi turli xil o'yinlarni o'ynash orqali o'zlarining ongosti sohasida agressiv xulqning shakllanishiga sabab bo'lmoqdalar. Bir qator psixologlarning ta'kidlashicha, oiladagi iqlim, ota-ona o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, ota-ona bilan farzand o'rtasidagi munosabatlar, oilaviy hamohanglik yoki aksincha kelisha olmaslik, opa-singillar, aka-ukalar bilan yaqinlik darajasi, farzand tomonidan qilingan noto'g'ri, yanglish xatti harakatlarga nisbatan ota-onaning agressiv reaksiyasi — oilada shakllanib kelayotgan agressiv xatti-harakatlarini kuchaytiruvchi yoki susaytiruvchi omillar hisoblanadi.

Maktab o'quvchilari orasida agressiv hulq-atvorning bartaraf etishda, avvalo shu narsa ko'zga tashlanadiki har qanday holatda ham bolalarni be'etibor qoldirish kerak emas, ayniqsa maktab o'quvchilarini, o'smir yoshlarni, chunki ular huddi endi o'sib kelayotgan novda kabidir. Uni qaysi tomonga shakllantirsa shunday shakllanib boradi.

O'quvchilarda agressiv hulq-atvorni yo'qotish yoki oldini olishdagi birinchi mexanizm bu ota-onan va maktab va o'qituvchi orasidagi to'g'ri yo'lga qo'yilgan aloqalar mexanizmidir.

Bu mexanizm yo'lga qo'yilsa bolalar hech bir vaqt o'zlari bee'tibor qolishmaydi. keyingi mexanizm bu – sog'lom muhit mexanizmi. Bunda oiladagi muhit sog'lom bo'lishi kerak, bolalar bo'sh vaqtida nima bilan band, o'rtoqlari kim, vaqtini kim bilan nimga sarflayabdi, internetdan nimalar uchun foydalanyabdi kabi savollarga oilad faqatgina sog'lom muhit tarsi mavjud bo'lgandagina ota-onalarimiz javob topa olishadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tadqiqotlar natijasiga ko'ra yana bir tendensiya ko'zga tashlanadiki, agressivligi yuqori bo'lgan o'smirlar ko'p hollarda ekstremal ravishda o'z-o'zini juda yuqori yoki juda past baholash xususiyatiga ega.

Noagressiv bolalarga esa o'zini adekvat baholash xarakterlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Зеленков М. И. Социально-психологические проблемы конфликтов. Учебное пособие.- М.: Юридический институт МИИТа, 2003.
- 2.R.N.Melibayeva, U.A.Tashkenbayeva, N.A.Askarova. // Yosh va pedagogik psixologiya. Darslik // “TIBBIYOT NASHIRIYOTI MATBAA UYI” MChJ Toshkent – 2022, 156-158 b.
- 3.Прихожан А. М. Проблема подросткового кризиса // Психологическая наука и образование. — 1997.
- 4.Смирнов А.А. Психология ребенка и подростка // Избр. психол. тр.: В 2т. - М,1987. - Т.1. 5.David G. Myers. Psychology, 2010 by Worth Publishers. 200- p.